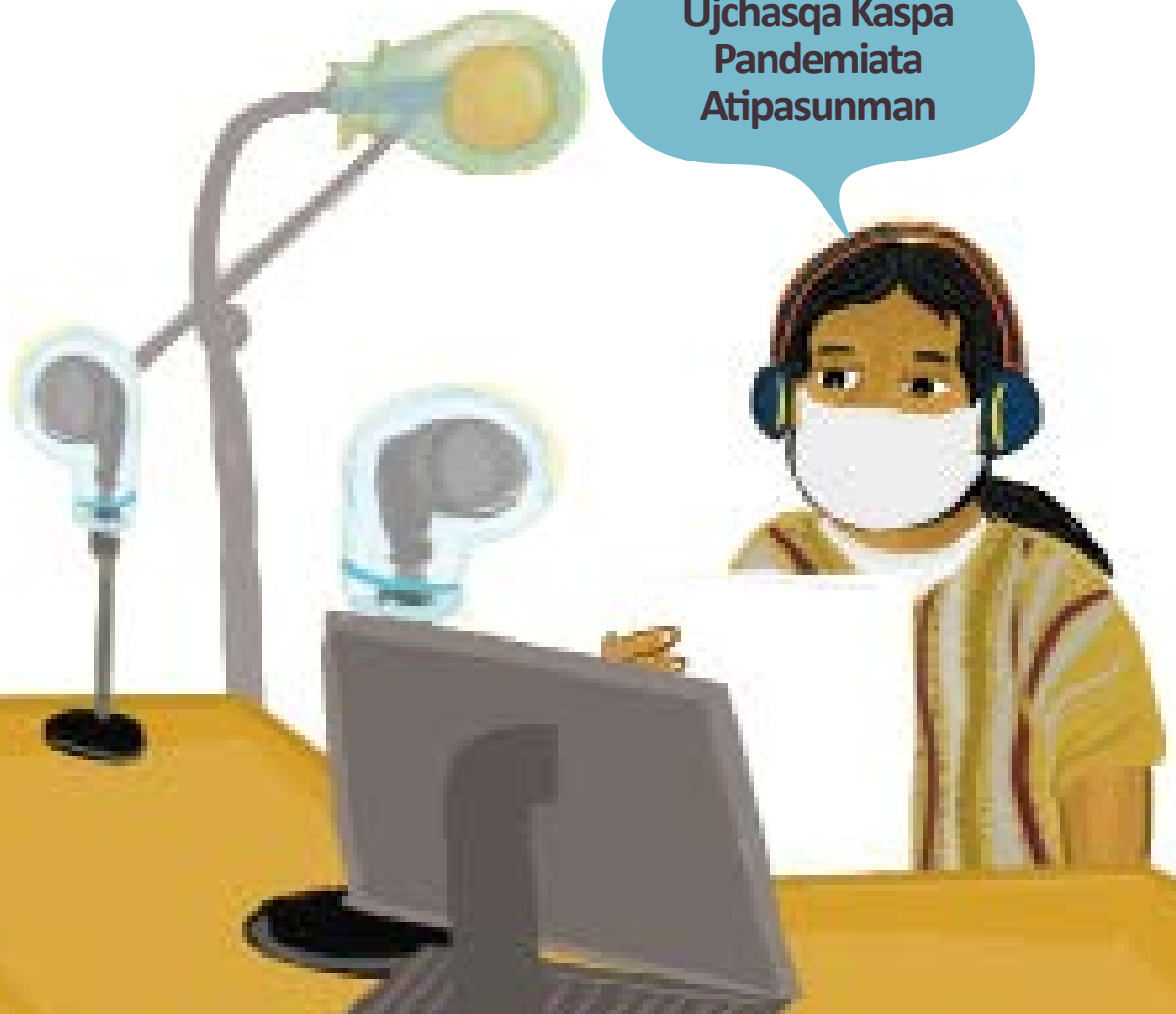

P'anqaq Pusaynin Wayrasimi Comunitarias Indigenaspaq
Yachaykunan Wakichisqa Kachkan Kay Pandemia COVID-19
Nisqamanta Jark'akunapaq

Cultural Survival

Ujchasqa Kaspas
Pandemiata
Atipasunman

*Comunidades indígenas
pandemia COVID-19 nisqawan
uyapurachkanku atipanankupaq.
Cultural Survival institución
llank'aspa kachkan wayrasimikuna
comunitariasta yanapananpaq, chay
niqpi comunidades imaynata kayjatun
ñak'ariyta apaykachaspa kachkanku.*

*Wayrasimi comunitaria uj
jatun ruk'awi pueblos indígenas
derechosinkuta apaykachanankupaq,
autodeterminación nisqata, qhispichay
simita riqsichispa, ajinamanta
comunidadesman willaykuna
sinchi atiyuniyuq chayanapaq.
Yachaykunaqa sinchi kallpayuq
chanta comunidades wayrasimi niqta
kallpachakuchkanku.*

Galina Angarova

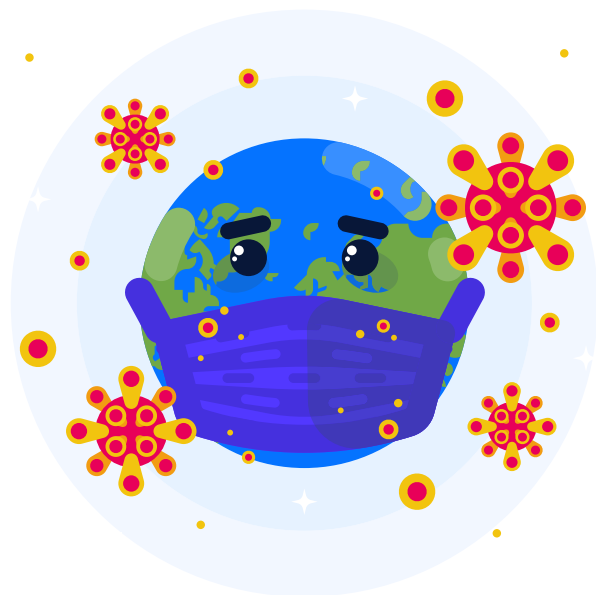
Galina Angarova

COVID 19 PUSAYNIN ALLIN AMAÑAYKUNATA RUWANAPAQ

Kay p'anqaq pusayninga uj ruk'awi allin amañayta ruwanapaq, chantapis kampumanta chaski willaqkunaq rimayninta yanapan ajinamanta llamk'ayninkupi sapa p'unchay COVID 19 jark'akunankupaq.

COVID-19

Runa kaykuna chimpaspa kachkan juk musuq unquyman sutintaq COVID-19. Jampitaq mask'akuspallapuni kachkan. Sapa suyumanta tukuy kamachiqkuna ninku runapura mana qayllakunankuta, chay economía, política chanta social nisqa ñak'ariyman churakuchkan. Kay mundo unquypaq ñak'ariyninga sinchimanta t'ukurichispa kawanchiq imaqtinchus pueblos indigenaspaq yachaynin kawsayninchik pachamamaq kawsayniwan allinyananpaq. Wajina laya ruwaykunata uqharina kawsayta ujcharinapaq runapuraq ruwaynin pachamamata mana unquchinapaq.

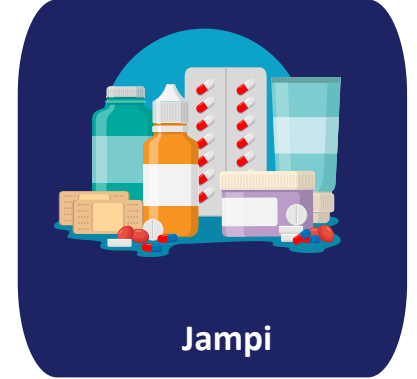
Kunan p'unchaykunapi wayrasimi comunitarios may sinchi atinyuqwan llamk'aspa kachkanku. Kay unquy munduntinpi kasqanmana, wayrasimipi llamk'aqkuna willaykunata sut'imanta willananku tiyan.

Kamachiykunata yuyarispá, sinchimanta nin achkhapi mana qutuchakunata nitaq runapura qayllakunata, makitapis mayllakuna chanta simi jark'anata churakuna.

Pisi Kayninchik Chanta Kallpayninchik

Kay thikraykuna t'ukurinanchikpaq musuq yuyaykunata apamuspa kawanchiq, kay pueblos indigenaspaq qhipachayninkuta kallpachayninkumantawan t'ukurinanchikpaq.

Vulnerabilidad nisqa niyta munan mana kapuwasqanchikta chiqan yaykunapaq chay jampina, wasiman, jampiman, llimphu yaku uyanaman chanta willaymanpis.

Kallpayninchikpi valores comunitarios kapuwanchiq, puquyninchiq mikhunapaq, ruwakipasqa jampi, qutuchayninchiqwan.

Institución Cultural Survivalmanta kay p'anqa yachaykunata ujcharyku unquy ñak'ariyman kutichispa, wayrasimiq ruwaynintawan yupaychaspá, chanta comunicadores indigenaspáq seguridadnintawan. Kayqa uj yanapay amañaymanta jark'akunapaq churasqa kachkan comunicación radial nisqapi amañay kananpaq kay COVID-19. P'unchaynimpi chaypaqtaqri iskay t'aqa kachkan:

Uj t'aqa kachkan wayrasimipi kaqkunapaq.

Iskay kaq t'aqa kachkan uj p'anqa yachaykunawan comunidadespaq may sinti atinyuqwan churanuqanapaq.

JUK T'AQA

Wayrasimimanta Llamk'aqkuna Yanapaqkunawan
¿Wayrasimanta Qutuchasqa Jina Imata Ruwana Kanman?
¡Ñawpaqpiqa Seguridadmi Kachkan!

 Plan de seguridad
nisqata ruwana
wayrasimipi
kaqkunapaq

 Sut'imanta
riqsichikuna tiyan

 Ruwaykuna jaywasqata
jallch'akipana chay
vulnerablesman aswan
qhawarisqata

 Ama qhasiman
churakuychu; Kawsayninki
aswan yupaychasqa ima
willayman nisqapis

 Ñak'ariykunata
t'ukurina

Plan De Seguridad Nisqata Ruwana Wayrasimipi Kaqkunapaq

May atiywan ruwanayki plan de seguridad nisqata qutupi wakichinanchikpaq, Organización Mundial de la Salud –OMS, sapa suyumanta kamachiqkuna, saludmanta kamachiqkunaq kamachiyninkuta uyarispa.

Ñak'ariykunata T'ukurina

Comunidad purispaqa, amapuni qunqaychu tukuy liderespaq kamachiykunan nisqanta chanta comunidadmanta autoridadespaq nisqantawan. Chayqa qampaq ñawpa puntapi jark'akunayki.

Sut'imanta Riqsichikuna Tiyán

Wayrasimimanta kaqkunaqa, sut'imantapuni riqsichikuspa kananku tiyan qhipaman ch'ampaykuna mana kananpaq chanta sapa suyuq kamachiyninman jina.

Ama Ñak'ariyman Churaychu; Kawsayniyki Aswan Atiyniyuq Willayman Nisqa

Ama qhasimanakaqtachimpaychu chay sinchi unquna chiqamanqa, ichápis atiwaq chay allin p'acha qhatana unquy jark'aqwan chimpawaq, mana kaqtinqa ama ruwaychu, yuyariy wayrasimipi llamk'aqkunaqa unqunamanmi churasqa kanchiq.

Ruwaykuna Jaywasqata Jallch'akipana Chay Vulnerablesman Qhawarispa

Sichus qutu ukhupi machu runa tiyan chayqa mana chayri llamk'aq masi unquywan sinchichasqa kachkan chayqa, atiwaqwaq llamk'aytajaywayta wasinmanta ruwamunanpaq.

Llamk'ana chiqata
k'uchimanta
phiskuna

Rompe viento nisqata
mana chayri quñi
millmata apaykachawaq
micrófona jark'anapaq

Equipo nisqata sapa
tapukipaytawan
jampawan phiskuray

Wayrasimi wasipi ama
runata iskaymanta
pataman tantaychu

Streaming niqta atiwaq
rimariyniykita ruway,
ta uj atiyimi kanman
wayrasimiman mana
rinapaq

Llamk'ana Chiqata K'uchimanta Phiskuna

Llamk'ana k'uchuta k'uchimanta phiskuy. Alcohol liquido nisqata apaykachanayki tiyan maypichus 70% chhika runa kaptin, chanta clorota mana chayri jampita yakupi chhaqrusqata.

Streaming Niqta Atiwaq Rimariyniykita Ruwayta Uj Atiyimi Kanman Wayrasimiman Mana Rinapaq

Cabina apaykachaqwan yuyaychanayki tiyan, kay ruwayqa aswan sumaq teléfono niqmanta riqsichiyqa. Sichus mana mayqinpis kanchu chayqa, atipay telefonomanta riqsichiyta. Atilawaqtaq waqninmanta willayta apachiyta chaytaq qhasilla kachkan kay riq qillqaypi: www.giss.tv

Rompe Viento Nisqata Mana Chayri Quñi Millmata Apaykachawaq Micrófona Jark'anapaq

Microfono nisqa kachkan juk chiqa unquyta jap'inapaq wakichiyta tukuchiytawanqa sinchi atiyuniyuq microfono millmata turkanayki tiyan. Mana chayri imawanpis qhatakipawaq tapukipay ruwasqatawan. Kaypuni responsable.

Wayrasimi Wasipi Ama Runata Iskaymanta Pataman Tantaychu

Kayta atiyuniyuq kaqtilan ruway juk thaskiypi karunchakuy, chanta simi qhatanata churakuy.

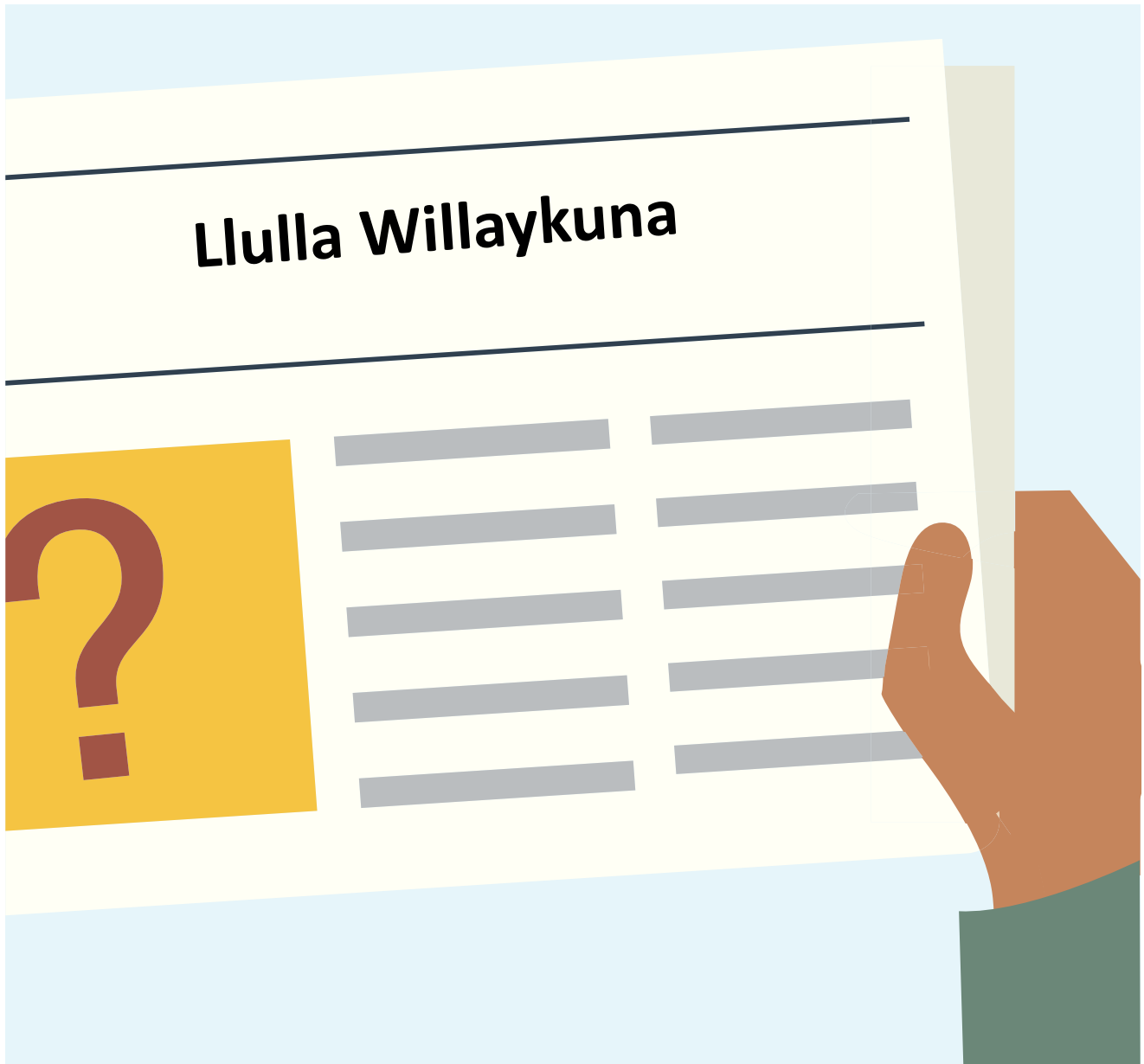
Equipo Nisqata Sapa Tapukipaytawan Jampiwan Phiskuray

Juk thantata alcoholwan juq'uchaspa apaykachana tiyan. Ama clorowan phiskuychu imaptinchus equiputa thuñinqa, chay alcohol etilikuta jampina wasimanta atiwaq rantiyta.

ISKAY T'AQA

Yachaykunata Wakichispa

Kay t'aqapi, Organización Mundial de la Salud, kamachiyninta juch'uychaspa kayku chanta COVID-19 riqsichiyninta, ajinamanta comunicadores kanku chayqa chiqanmanta willanankuta mana manchachiyman riqsicchispa.

Ama Khuskan (Infodemia) Willayta Nitaq Llulla Willaykunata Apaykachaychu

Organización Mundial de la Salud (OMS) nisqa riqsichispa kan chay khuskan willay (infodemia) simi apaykachaymanta pantasqa willaykunata purichispa kanku waq laya willaykunapi. Pantasqa chaymanta mana allin willaykuna llaqtamanta willasqa runata pantayman churanman, ajinamanta runaq allin kawsaynintami t'ustinman chaytaq mana allinchi. Chayrayku ama qhasi willaykunata riqsichiychu.

Chiqan Willaykunapi Sumaq Kallpachasqa Willayman Churakuy

Yuyariypuni qan mana expertuchu kanki nitaq, científicuchu ruwayniykiq, pikunachus jampinamanta sumaq, umanchasqa kanku chaykunalla llaqtarunaman riqsichiyta atinkuman.

OMS Organización Mundial
De La Salud Nisqa Sutiyuq

Indigenaspaq Ñawpa Jampi Qurankuta Amañaynintawan Riqsichina

Yachaykuna kapuwanchik
imaynamanta ukhunchikta allin
mikhunawan jampi qurawan
kallpachayta. Jampiritawan waq
jampiqkunatawan tapuriyta
atiwaq.

Willaykunata Llaqtaykiq Siminpi Riqsichiy Chanta Kastilla Simipiwan

Mama qallunchikpi willayqa
aswanjasallaqtajap'iqananpaq.
Comunidadniykiapaq chiqan
willaytapuni apaykachay.
Wayrasimi wasipi mama
qalluta mana pí rimariq kaqtin
chayqa, pichus llaqtaykiq
mama qallunta rimariqta
mask'awaq. Llaqtaykipi achkha
produccionestiyanrimayniykita
lak'inankupaq. Kay p'anqaq
tukuchiyninpi saqisqayku
pikunachus chiqanmanta
willaykunata willaqpapaq sutinta.

Wayrasimiqa Kachkan Derechos Humanos Nisqata Tanqariq

Wayrasimikunaqa atinkuman willaykunata riqsichiyta respetomanta derechos humanos nisqamanta imaptinchus may atiyuniyuq kasqanmanta (kachkanjuk pacha ch'ataykunamanta derechosmantawan rimakipakunanpaq).

Ama Sarunchanachu

Kay coronavirus p'uturisqanmanta, tukuy wayrasimikuna chinuspaq virusnin nispa niq kanku; Chay niyqa munduntinpi sinchi mana allinwan, chiqniywan churaspa kanku chay Asiatico runakunata sarunchaspa.

Kay kitinchikpi icha kikinmi kaspa karqa, juch'uychaywan k'aminakuywan sinchi churanakuy rikhukurqa, pikunachus llaqtamasinchik jawa suyumanta kutimunku chaykunata.

Chayrayku kamachiyku qallunchikta allinmanta apaykachanata, ama qhasi simita rimarinachu paykunata qhawarispa, waq suyumanta kaqtinga mana chayri, imayna rikch'aq ñak'ariy kawsaypi kasqankumanta.

Willaykunata Mana Sumaqta Yachaspa Amami Qhasi Manakaqta Riqsichiychu

Runata luq'iyaykuna qullqi urquhuqwan achkhami tiyan, kaykunaqa runamanta mana chayri mayqin qutumanta jamuyta; Kayjinamanta jampikunaq jump'inta, muskhina mana chayri waq pomada nisqata. Sichus mayqin rimariq tiyan unquyta jampiq chayqa, comunicadores jinaqa sinchita watukipananchiq tiyan, maymantachus kackan willay chanta jampi qhuramantawan.

Runaq Dignidad Nisqanman Jina Qhawasqata Willay

Sichus qam riqsinki mayqin runa COVID-19, unquywan kachkasqanta mana chari wañun chayqa, ch'ampamanta rimarinaykipaq kamachimuyku familiakunata respetuwan qallaripa chanta runamanta ima. Concienciaman churakuy maykamataq tapuyniykiwan chayawaq. Atilawaqtaq chay runamasiq ñanninman churakuyta.

**Llaqtanchikpi Willaykuna
Kaqtin Chanta
Kamachiqkunaqpata
Willaynin Kan chayqa
Tukuyninta Riqsichina
Tiyan**

Suyu ukhupi, kiti chiqapi chanta comunidad ukhupi ima kamachiykunata ruwachkanku chayta willana kachun, chanta allqasqa ruwaykuna mana ruwakuqtawan kay p'unchaykunapi chayta riqsichina.

Yuyariy!, wayrasimiqa juk chakami llaqtaman willananpaq, chanta unqunayaq runata atiywan riqsikipanapaq, ajinamanta kamachiqkuna atinkuman prueba ruwayta. Prueba may atiyniyuqpuni unquyta jark'anapaq chaymanta runa unqusqata waq chiqaman apanapaq.

Valores Comunitarios Nisqata Riqsichispa

1. Wasipi wisq'asqa kawsayninchikta riqsichina tiyan. Chaypaqtaq llawar qutukunaman kayjina ruwaykunata ruwanankupaq, p'acha sirana, muya jallch'aspa, wayk'unapi chanta waqpiwan.

2. Yuyaychaspa wasikunapi wakichinamanta qharipaqwan warmipaqwan ruwaykunata lak'ispa.

3. Campaña nisqata wakichiy, wawakunaman. Warmikunaman sarunchay mana kananpaq. Kunitan kay wasi wisq'aypi sinchimanta k'amiykuna riqsichikuspa kachkan, llaqtaykipaq llamp'u simiwan sunquchawaq.

4. Jamp'arapi kachkaspa atiwaq rimariyta ruwayta mana chayri waq ruwaykunapi kaspachay millay unquymanta yuyaykuna pisiyasqa kanampaq.

Valores Comunitarios Nisqata Riqsichispa

5. Tukuy chiqapi linea niqta wawakunapaq yachachiyqa manami allinchi imaraykuchus mana kanchu internet qullqi chanta computadora nisqa. Atiwaq waq laya ruk'awita apaykachayta maqt'akunaman yachachinaykipaq ajinamanta yachaywasikuna mana wisq'akunanpaq. Yachachiqkunata mink'ariy umanchayta wayrasimimanta ruwanankupaq.

6. Wayrasimita uyariqkunaman willay wakin chiqapi jark'aykuna kaqtin mana niyta munanchu COVID-19 chinkasqanta.

7. Historia nisqata yuyaychaspa kana tiyan chanta kay pandemia p'unchaykunapi llaqtaq allin kawsaynintawan.

8. Rimaykunata llaqtawan khusqa wakichina kay mana allin kawsay saqichkawanchiq chaymanta t'ukurinapaq chanta imaynamanta kawsayninchikta sumaqman uqharinapaq.

9. Qullqita atiwaq jallch'akuyta amataq qhasi ch'usaqmanta imatapis rantiychu.

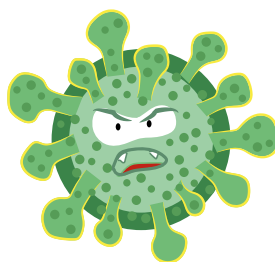
10. Llaqtaman mink'ariy k'uchimanta llimphuchakuyta. Maypichus qullqipi kachkan uj ñan unquyta jap'inapaq, chayrayku qullqi makipuramanta purispa kallpachasqawanmi unquyta jap'isunman.

11. Mikhuykunata riqsichiy mayqinkunachus ukhunchiqta kallpachaqa chanta chiqamanta wakichiy ñawpa wayk'uykunaq ruwayninta ajinamanta ñawpa awichuspaq mikhuyninqa sumaqa runaq ukhunta kallpachan.

¿Maypitaq Kanki Aswan Qayllamanta Virus Unquyta Jap'inaykipaq?

Kaykunapi Chiqan Willaykunata Tarisunman:

Organización Mundial de la Salud

<https://www.who.int/es>

Organización Panamericana de la Salud

<https://www.paho.org/hq/index.php?lang=es>

México

<https://verificovid.mx/>

<https://coronavirus.gob.mx/>

Guatemala

<https://www.unicef.org/guatemala/coronavirus-covid-19-lo-que-los-padres-deben-saber>

El Salvador

<https://covid19.presidencia.gob.sv/>

Honduras

<https://covid19honduras.org/>

Nicaragua:

<https://ondalocal.com.ni/>

Panamá

<http://www.mingob.gob.pa/gobernacion-la-comarca-guna-yala/>

<https://www.midiario.com/>

Página Especializada Nisqa Kachkan COVID-19 Willayta Willaqkunapaq

<https://ijnet.org/es/stories>

Red Internacional de Periodistas

<https://gijn.org/gijn-en-espanol/>

<https://derechos.culturalsurvival.org/>

<https://www.culturalsurvival.org/es/covid-19>

<https://www.articulo66.com/>

<https://rdsradio.hn/>

<http://www.vocesnuestras.org/programas/salvador>

Créditos:

Producción General: Cultural Survival.

Traducido del Español al Quechua por : Navor Rodríguez Juyari, Ochojchi, Bolivia.

Línea Gráfica: Patricia Sucely Puluc Tecúm, Maya K'iche, Guatemala.

Diseño y Diagramación: Circe I. Benítez, Nicaragua.

Edición: Julio 2020

Producción Nisqa Kaymanta Kachkan:

